

УДК 930.1+908:069.2:72

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-10-261-280>

CHARACTERISTICS OF SOURCES OF STUDYING THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE MUSEUM OF THE FOLK ARCHITECTURE AND WAY LIFE OF THE MIDDLE DNIEPER AREA

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

ХАРАКТЕРИСТИКА ИСТОЧНИКОВ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ МУЗЕЯ НАРОДНОЙ АРХИТЕКТУРЫ И БЫТА СРЕДНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ

Олена Жам,

кандидат історичних наук,
провідний науковий
співробітник Музею хліба,
zham.olena@ukr.net.

ORCID: 0000-0001-6216-5167.

Національний історико-
етнографічний заповідник

«Переяслав»,

вул. Шевченка, 8, м.

Переяслав, Київська обл.,

Україна, 08400

Elena Zham,

candidate of historical sciences,
leading researcher Bread
Museum, zham.olena@ukr.net.
ORCID: 0000-0001-6216-5167.

National historical and

ethnographic reserve

«Pereyaslav», Shevchenko

street, Pereyaslav, Kyiv region,

Ukraine, 08400.

ABSTRACT

The article identifies and describes the main groups of sources that cover the formation and development of the Museum of Folk Architecture and Life of the Middle Dnieper in the 60-80's of the twentieth century. It was found that the source base of the outlined

topic is quite representative, the number and variety of existing sources is sufficient for an objective and comprehensive study of the topic. It is based on a set of materials that are diverse in nature, origin, species, form and content, which can be divided into two groups: unpublished documents and published materials. The scientific potential of different groups of sources is determined. Materials of public and private archives have high value and significant potential in studying the topic. Newspaper periodical expands the idea of the history of the formation of the open-air museum. Online resources are also useful when studying the topic. A separate group of documents consists of office documents of the museum (books of orders, minutes of meetings of the Academic, scientific and methodical council, fund-purchasing commission, acts of purchase of museum objects, acts of inspection of monuments). Photos, maps and plans of the museum, technical drawings of monuments occupy an important place among the pictorial sources. Monuments of folk architecture and museum objects are a meaningful group of sources for studying the chosen topic. It is noted that each of the groups of sources has its own characteristics, different degrees of completeness, reliability, objectivity of information, requires unique methods and techniques of source criticism, scientific knowledge. It is emphasized that the study of the history of formation and development of the Museum of Folk Architecture and Life of the Middle Dnieper requires a comprehensive approach, only the joint use of different groups of sources, detailed and critical consideration can provide objective and comprehensive coverage of the history of the first national open-air museum. An attempt is made to supplement the source base of the problem with newly discovered archival documents and published research.

Keywords: *scansen, Pereyaslav, formation, document, source.*

Постановка проблеми. Історія становлення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини – першого вітчизняного скансену, його досвід у збереженні

важливих пам'яток матеріальної культури, реконструкції етнічного середовища, самоідентифікації українців можна визнати одними із найбільш цікавих об'єктів історичного, історіографічного, джерелознавчого вивчення.

Дослідження різних аспектів створення і діяльності переяславського скансену залишаються актуальними завданнями вітчизняного музеєзнавства попри те, що його історія вже нараховує понад пів століття. За цей час було опубліковано велику кількість наукових і науково-популярних статей, видано чимало путівників, каталогів, буклетів, фотоальбомів, коло й тематика яких постійно розширюється, однак дослідниками досі не здійснено цілісного аналізу процесу становлення й розвитку переяславського скансену. Відсутні узагальнюючі праці з характеристикою основних етапів створення музею, не розкриті закономірності та тенденції розвитку музею, не повною мірою висвітлені концептуальні засади створення музею, недостатньо розкриті особливості етнографічних експозицій музею, не охоплено увагою практичний доробок значної кількості музейників.

Сприяття розкриттю заявленої вище проблеми може детальний аналіз опублікованих досліджень, залучення архівних матеріалів, діловодної документації НІЕЗ «Переяслав», тогочасної періодики, свідчень ветеранів музею. Ці групи джерел потребують належного опрацювання, наукової систематизації та узагальнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість робіт, у яких започатковано висвітлення різних аспектів історії Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, та наявність багатої й різноманітної джерельної бази щодо окресленої проблематики, на сьогодні відсутні праці, в яких здійснено комплексний джерелознавчий аналіз проблеми.

Мета статті визначити й проаналізувати основні групи джерел, в яких висвітлюються питання становлення й розвитку Музею народної архітектури та побуту Середньої

Наддніпрянщини у 60-80-их рр. ХХ ст. Це той період, коли розроблялися концептуальні засади музею, проводилися пошукові експедиції, здійснювалася музеєфікація пам'яток, створювалися експозиції. Також ставимо за мету розширити джерельну базу проблеми, систематизувати і класифікувати наявні джерела з означеної теми, визначити їх науковий потенціал, ввести до наукового обігу нові документальні матеріали приватних і державних архівів, музейних фондів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Виклад основного матеріалу. Становлення і ранній період діяльності Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини позначений активною науково-дослідницькою, науково-пошуковою та експедиційною роботою, експозиційною, науково-фондовою, пам'ятко-охоронною, реставраційною діяльністю працівників всіх структурних підрозділів Переяслав-Хмельницького державного історичного музею, громадськості міста і району, відомих діячів культури України.

Грандіозний за тогочасними мірками задум знайшов відображення у низці документів (концепціях, структурних і тематико-експозиційних планах, анотаціях текстах екскурсій і лекцій, актах обстеження пам'яток, звітах про експедиції), науково-популярних виданнях (путівниках, буклетах, каталогах, фотоальбомах), діловодній документації (книги наказів, особові листки по обліку кадрів, атестаційні справи), а також був широко висвітлений у тогочасній пресі.

Незважаючи на значну й доступну фактологічну джерельну базу, висвітлення історії переяславського скансену в науковій літературі носить фрагментарне явище. У попередніх публікаціях нами було зроблено спробу проаналізувати окремі аспекти становлення і раннього періоду діяльності музею. При цьому нами використовувалися діловодна документація НІЕЗ «Переяслав», обліково-фондова документація, матеріали особистого архіву М.І. Жама –

першого очільника переяславського скансену. На разі плануємо проаналізувати весь комплекс джерел з теми нашого дослідження.

Основою джерельної бази окресленої проблеми є сукупність різноманітних за характером, походженням, видовими ознаками, формою та змістом неопублікованих та опублікованих матеріалів. Неопубліковані джерела почерпнуто із фондів Київського обласного та Переяслав-Хмельницького районного і міського державних архівів, наукових та універсальних бібліотек України й Переяслава-Хмельницького, музейного фонду НІЕЗ «Переяслав».

Історіографічні джерела систематизовано, головним чином, за видовим критерієм. Виходячи з походження, змісту, специфіки та характеру історіографічного матеріалу, джерельну базу диференційовано на писемні та зображувальні. Зображувальні джерела діляться на твори образотворчого мистецтва (світлини, картини, малюнки), картографічні покриття та графічні схеми. Писемні, у свою чергу, класифіковано на групи: 1) монографії, наукові статті, матеріали наукових конференцій; 2) дисертації та автореферати; 3) енциклопедично-довідкові видання; 4) періодична преса; 5) архівні документи; 6) офіційне і приватне листування; 7) рекламна продукція (буклети, путівники, каталоги, фотоальбоми); 8) документація НІЕЗ «Переяслав» (адміністративна, фондова, пам'яткоохоронна).

Змістовною групою джерел для вивчення обраної теми є опубліковані писемні джерела, що найповніше відображені в дослідженні. Предметом основної уваги є наукова література: спеціальні музеєзнавчі праці, колективні та індивідуальні монографії, наукові статті, дисертаційні дослідження, матеріали наукових конференцій. Насамперед це узагальнюючі праці з музеєзнавства, особливо ті з них, в яких проаналізовано історію вітчизняних скансенів. Серед них варто виокремити книгу З. С. Гудченко «Музеї народної архітектури України» (К.: Будівельник, 1981 р.), в якій зроблено характеристику всіх

скансенів України. Ще під час навчання в Київському художньому інституті на факультеті архітектури в 1965-1966 рр. З.С. Гудченко працювала над дипломною роботою «Музеї народної архітектури та побуту України» під керівництвом Ю. С. Асєєва. В ході розробки дипломного проекту запропонувала власну концепцію переяславського скансену. Особисто була знайома з усіма членами Вченої Ради Переяслав-Хмельницького державного історичного музею (М. І. Сікорський, М. І. Жам, Є. Ф. Іщенко, М. П. Палагута, Г. В. Борисевич) – авторами концепції Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. У 2019 р. З.С. Гудченко передала свої студентські напрацювання щодо переяславського скансену автору цієї статті. Попри те, що вони не були втілені на практиці, все ж становлять значний науковий інтерес, оскільки розкривають різні концептуальні бачення музею.

Важливе місце серед літературних джерел займають матеріали наукових конференцій: науково-практичної етнографічної конференції «Середня Наддніпрянщина: матеріальна і духовна культура» (2008, 2010), науково-практичної конференції «Всеукраїнський музейний форум» (2017, 2019), I-ї та II-ї Міжнародної історико-краєзнавчої конференції «Наукові студії М.І. Сікорського» (2013, 2016), щорічного круглого столу «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті» у межах програми заходів Всеукраїнського історико-культурологічного форуму «Сікорські читання» (2013-2020), які відбивають певний рівень розвитку музеєзнавчих досліджень по темі на час їх проведення.

Певне місце серед джерел займає рекламна література (буклети, путівники, каталоги, фотоальбоми), яка дозволяє візуально осмислити процес популяризації музейних надбань. Серед великої кількості рекламної продукції доцільно відзначити укр-англомовний фотоальбом «Музей народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому»,

надрукований у видавництві «Мистецтво» (Київ) у 1981 р. Текст для нього підготувала завідувачка філіалу «Музей народної архітектури та побуту» Г.І. Козій. Світлини виготовив фотограф видавництва С. Крячко. В процесі роботи над фотоальбомом він зробив чимало знімків музею, які передав до фондів музею. Нині вони є цінним джерелом для вивчення зовнішнього вигляду музейних пам'яток, сільських краєвидів.

Залучено також адміністративну документацію НІЕЗ «Переяслав» (книги наказів, особі справи працівників, бібліографічні довідки, річні плани і звіти, тексти екскурсій), фондову (книги надходжень, акти передачі предметів музейного значення, облікова документація, звіти про експедиції), пам'яткоохоронну (акти обстеження пам'яток, дефектні акти, паспорти, облікові карти та ін.). Серед найцінніших: 1) Акт від 1.10.1963 р. про винесення в натурі проекту відводу земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому історичному музею площею 5 га (пашні – 4 га, сінокосу – 1 га) згідно із Розпорядженням Ради Міністрів СРСР і Рішення облвиконкому № 567 від 21.09.1963 р. До використання відведена ділянкою музей приступає з 1.10.1963 р.; 2) Акт від 8.08.1963 р. про вибір ділянки, придатної для створення лісопарку та етнографічного музею за рахунок земель радгоспу «Переяславський» на площі 5 га., підписаний комісією в складі: інженера-землепорядника виробничого колгоспно-радгоспного управління Невечері Г.Ф., головного агронома радгоспу «Переяславський» Клапчука С.Г., архітектора міста Переяслав-Хмельницький Бойка В.С., представника Переяслав-Хмельницького державного історичного музею Жама М.І.; 3) Довідка № 922 від 19.08.1963 р. видана начальником Переяслав-Хмельницького виробничого колгоспно-радгоспного управління Я. Панасюком «Видана про те, що вільних земель держземфонду придатних під створення лісопарку та етнографічного музею в місті Переяслав-Хмельницький немає»; 4) Протокол № 136/158 засідання технічного Совета областного отдела по делам строительства

и архитектуры исполкома Киевского областного совета депутатов трудящихся от 19 марта 1970 г. Генеральный план застройки зонального музея деревянного народного зодчества в г. Переяславе-Хмельницком Киевской обл., разработанный ПТБ обл. отдела по делам строительства и архитектуры; 5) Рішення №567 Виконавчого комітету Київської обласної (сільської) Ради депутатів трудящих від 21 вересня 1963 р. направлене Переяслав-Хмельницькому виробничому управлінню «Про відвод земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому державному Історичному музею під створення лісопарку в м. Переяслав-Хмельницький». НІЕЗ «Переяслав»; 6) Рішення №337/2 виконкому Переяслав-Хмельницької райради депутатів трудящих від 25 листопада 1966 р. «Про додатковий відвод землі музею під відкритим небом»; 7) Папка з документами (26 арк.) «Справа по відводу земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому історичному музею з земель радгоспу «Переяславський» [1970-1973]; 8) Довідка про економічно-господарський стан радгоспу «Переяславський» Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. станом на 1 січня 1963 р., складена директором радгоспу «Переяславський» Ю. Шавро, головним бухгалтером Писаренко.

Суттєвим доповненням джерельної бази у вивченні становлення й розвитку музею є періодична преса. В основному це публікації Переяслав-Хмельницької міськрайонної газети «Комуністична праця» (з 1991 р. «Вісник Переяславщини»). У 1975 р. місцевий краєзнавець М.П. Палагута (1932-2012 рр.) ініціював створення в газеті краєзнавчої рубрики «Люби і знай рідний край», яка включала підрубрики «Наші земляки», «Люди землі Переяславської», «Відомі імена Переяслава», «Музейні будні», «Музеї Переяслава», «Історія сіл району», «Цікаві знахідки», «Нові експонати», «Розповідають експонати», «Гості міста», «З історії міста», «Цікаві події», «Краєзнавча робота», «З літопису всенародного подвигу» та ін. Активними дописувачами рубрики були наукові працівники Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного

заповідника, які в переважній більшості були членами Українського товариства охорони пам'яток, зокрема, історичної та археологічної секцій. Цій рубриці щомісяця присвячувалася одна сторінка розвороту газети. За період існування рубрики з 1975 по 1991 рр. було опубліковано десятки статей, заміток, нарисів, повідомлень з історії створення та діяльності скансену. Основна увага в них звернена на висвітлення новин у діяльності Заповідника, відомості про здобутки у розбудові переяславського скансену, нові пам'ятки й музейні експозиції, етнографічні експедиції й поповнення колекцій, музейні масові заходи, відомі постаті. Цінність цих джерел для вивчення заявленої проблематики беззаперечна. Газетні публікації мають вагоме значення для нашого дослідження, адже носять конкретний характер і написані на основі значного фактичного матеріалу, що робить їх інформаційно наповненими. Детальний аналіз публікацій цієї рубрики зроблено нами 17 жовтня 2018 р. під час засідання круглого столу «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті» (до 100-річчя музейної справи на Переяславщині, до 95-ої річниці від дня народження Героя України М.І. Сікорського). Тема виступу: «Висвітлення історії створення та діяльності Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини на шпальтах газети «Вісник Переяславщини».

На поодинокі відомості локального характеру, які значною мірою характеризують становлення переяславського скансену, можна натрапити в журналах «Народна творчість та етнографія», «Українська культура», «Пам'ять століть», «Пам'ятники України». Привертає увагу спільна публікація М.І. Сікорського та М.І. Жама «Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею», опублікована у першому номері журналу «Народна творчість та етнографія» за 1965 р. В ній йдеться про першу етнографічну експозицію, створену у 1959 р. у приміщенні трапезної Михайлівської церкви, яка стала основою для формування скансену. Цікавою є стаття М.І. Сікорського «Музей народної архітектури та

побуту», надрукована у 2008 р. у другому номері журналу «Пам'ять століть», в якій він охарактеризував експозиції скансену.

Достатньо цінним джерелом для досліджуваної проблематики є спогади музейних працівників, жителів м. Переяслава-Хмельницького і району, гостей, які були очевидцями або учасниками творення скансену. У 2013 р. побачили світ дві змістовні наукові праці, приурочені до 90-річчя М. Сікорського: колективна монографія «Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу» та збірник матеріалів «Моє життя – мої музеї». Обидва видання включають велику кількість спогадів про видатного музейника, його друзів, колег, відомих державних і громадських діячів, з яких можна почерпнути чимало відомостей про створення скансену і роль у цій справі М.І. Сікорського. Найбільшу цінність має розділ монографії «Михайло Сікорський – творець скансену на Татарській горі» у співавторстві О.М. Жам та Т.Г. Ткаченко. В ньому детально проаналізовано внесок М.І. Сікорського у створення цього музею.

Наступний блок джерел з досліджуваної тематики репрезентований виданнями енциклопедичного характеру, зокрема, різного роду зводами пам'яток державного і регіонального значення. Особливу цінність має енциклопедичне видання «Звід пам'яток історії та культури України», підготовлене в 2004 р. спільно Інститутом історії України, Інститутом археології України та Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського під редакцією П. Тронька.

Характеру джерела набувають картографічні покриття: карти й схематичні плани території скансену на різних етапах забудови, на яких відмічені місця розташування музейних об'єктів, пам'яток, рекреаційних і господарських зон. Окрему групу становлять графічні матеріали: схематичні зображення пам'яток, проекти експозицій.

Пріоритетне місце серед джерел нашого дослідження посідають документи українських архівосховищ, більшість з яких станом на сьогодні неопубліковані. Вони охоплюють значний за обсягом фактологічний і адміністративний матеріал, дозволяють висвітлити різні аспекти досліджуваної теми.

Переважає більшість документальних свідчень з названої проблематики зосереджена в архівному відділі Переяслав-Хмельницької міської ради. Із архівних матеріалів варто виокремити таке представницьке й інформативно насичене джерело як протоколи і ухвали сесій Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих та протоколи засідань виконкомів Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих і їх рішень кін. 50-70-х рр. ХХ ст. Аналізуючи цю групу джерел, ми здобули відомості про виділення земельних ділянок для створення скансену, участь громадськості та влади міста у закладенні парку ім. Т. Шевченка, шефські організації, які надавали допомогу по благоустрою етнопарку, створення Переяслав-Хмельницького екскурсійного бюро та ін. Потрібно відмітити численні виступи директора Переяслав-Хмельницького державного історичного музею М. Сікорського на сесіях і виконкомах міської ради, в дебатах під час обговорення важливих питань міського життя. Вони часто стосувалися проблем закладення лісопарку та створення етнографічного музею. Також ця тематика фігурувала у щорічних звітах міських голів і голів виконкомів. Серед великої кількості документів, які нам вдалося виявити, привертають увагу наступні: Рішення № 60 виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 26.03.1963 р. «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка» (ф.1, оп.1, спр.182, том 3); Рішення № 88 виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих Київської області УРСР від 26 червня 1962 р. «Про створення лісопарку в межах міста Переяслав-Хмельницького

на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка» (ф.1, оп.1, спр. 186, том. 6); Копія листа М.І. Сікорського Виконавчому комітету Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 27 червня 1962 р. про виділення в районі Татарської гори земельного масиву в розмірі 25 га, де буде посаджено лісопарк, композиційно пов'язаний з творчістю Т.Г. Шевченка, і відтворено стародавнє українське село(ф.1, оп.1, спр. 186, том 6); Протокол засідання виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 28 січня 1964 р. Рішення № 24 від 28.01.1964 р. «Про затвердження заходів по підготовці і проведенню 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка» (ф.1, оп.1, спр. 201); Протокол № 17 засідання виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 10 серпня 1965 р. Ухвала виконкому міської Ради депутатів трудящих про заборону провадити погребіння на кладовищі урочище Татарської гори, поставив його під затухання (ф.1, оп.1, спр. 220); Протокол № 20 засідання виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 5 жовтня 1965 р. Рішення «Про встановлення шефської допомоги по благоустрою парка ім. 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка» (ф.1, оп.1, спр. 220); Протокол № 20 засідання виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради депутатів трудящих від 31 травня 1966 р. Рішення № 52-I від 23 травня 1966 р. про передачу матеріалів від розбори Альтицького мосту Історичному музею на будівництво етнографічного музею під відкритим небом (ф.1, оп.1, спр.220).

Чисельну групу складають документи архівного відділу Переяслав- Хмельницької районної державної адміністрації. Вони, як і документи міського архіву, містять відомості про відведення землі під скансен з сільгоспугідь радгоспу «Переяславський», зняття з реєстрації та передачу окремих сільських будівель на баланс музею, заходи по поліпшенню організації масового відпочинку і культурного обслуговування населення, заходи по переселенню населення і перенесення на

нові місця будівель і споруд у зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС, виявлення та відбір будівель та експонатів для державного Музею народної архітектури та побуту УРСР тощо. Особливу цінність серед них мають: Рішення виконкому Переяслав-Хмельницької районної ради № 337/2 від 25.11.1966 р. «Про додатковий відвід землі [2 га] музею під відкритим небом» (ф.1, оп.1, спр.1162); Рішення райвиконкому № 393 від 5.10.1965 р. «Про передачу селянської хати поч. ХХ ст. з балансу Єрковецької сш. на баланс Переяслав-Хмельницького історичного музею» (ф.1, оп.1, спр.1162); Рішення райвиконкому № 147 від 20.05.1967 р. «Про передачу колишнього приміщення церковно-приходської школи с Велика Каратуль Переяслав-Хмельницькому історичному музею» (ф.1, оп. 1, спр. 1173); Рішення райвиконкому № 28 від 31.01.1971 р. «Про передачу селянської хати ХІХ ст. з балансу Гайшинської восьмирічної школи Переяслав-Хмельницькому історичному музею» (ф.1, оп.1, спр.1209.); Рішення райвиконкому від 21.02.1964 р. «Про створення районного лісопарку в честь 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка» та Рішення райвиконкому від 28.12.1964 р. «Про зняття з реєстрації В'юнищанської церкви» (ф.2, оп.1, спр.143-А); Постанова Ради Міністрів УРСР від 12 серпня 1963 р. «Про заходи по переселенню населення і перенесення на нові місця будівель і споруд у зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС». Рішення № 13 від 21.01.1966 р. «Про утворення відділу по переселених при райвиконкомі з зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС» (ф.2, оп.1, спр.103).

Чималий масив відомостей з досліджуваної проблематики міститься в Державному архіві Київської області. В архівних фондах збереглися документи, які стосуються виділення землі, додаткових асигнувань Переяслав-Хмельницькому історичному музею на розбудову скансену (буріння свердловини та встановлення електроопір на території музею, будівництво об'їзного шляху, створення експозицій), підрядні угоди на виконання реставраційних робіт,

річні плани ремонтно-реставраційних робіт пам'яток архітектури в Київській області, копії публікацій із «Вісника республіканської інформації» та інших засобів масової інформації, оригінали та копії листування адміністрації Заповідника в особі М. Сікорського та відділу культури Київської облради, у підпорядкуванні якого в досліджуваній період знаходився музей. З-поміж них привертають увагу: Розпорядження № 24 Виконавчого комітету Київської обласної ради депутатів трудящих від 18.01.1972 р. за підписом заступника голови виконкому С. Капітанюка. Мінводгоспу УРСР закінчити буріння свердловини на території музею, здати в експлуатацію в 1971 р. Міншляхбуду УРСР до кінця поточної п'ятирічки закінчити будівництво об'їзного шляху навколо міста. Міністерству культури УРСР подати Київському облвиконкому допомогу у створенні експозиції та розширенні музею (ф.880, оп.12, спр.2112); Рішення №131 від 1.03.1971 р. «Про виділення додаткових асигнувань Переяслав-Хмельницькому історичному музею» в сумі 16 128 крб. на оплату за постійне користування земельною ділянкою, яка вилучена із земель радгоспу «Переяславський» за рахунок вільних лишків бюджетних коштів на 1 січня 1971 р. по обласному бюджету. Лисенко І.П. (ф.880, оп.12, спр.2048); лист начальника обласного управління культури В. Діденко Голові виконкому Київської обласної ради депутатів І.П. Лисенку від 16.02.1971 р. №1-190 «На підставі розпорядження Ради Міністрів УРСР від 6.11.1970 р. № 988-Р Переяслав-Хмельницькому історичному музею виділена земельна ділянка в постійне користування з земель радгоспу «Переяславський», за що музей повинен перерахувати обласному управлінню сільського господарства 16 128 крб. Оскільки в кошторисі витрат музею на 1971 р. не передбачені витрати на зазначену мету обласне управління культури просить виділити в розпорядження Переяслав-Хмельницькому історичному музею додаткові асигнування в сумі 16 128 крб. для проведення розрахунку з обласним управлінням сільського господарства

(ф.880, оп.12, спр.2048); лист М.І. Сікорського голові виконкому Київської обласної ради депутатів І.П. Лисенку від 1.02.1971 р. «По рішенню Ради Міністрів УРСР в м. Переяслав-Хмельницький створюється перший на Україні музей народної архітектури та побуту, де вже перевезено і встановлено 61 народну архітектурну споруду ХУІІІ – ХІХ ст. Більшість споруд передано музею безкоштовно. На його будівництво облвиконком виділяє незначні кошти. Рішенням облвиконкому за №660 і рішенням Ради Міністрів УРСР від 6.11.1970 р. музею додатково виділено 13 га землі з виплатою компенсації в сумі 16 128 крб. У зв'язку з тим, що таких грошей музей немає, просимо Вас виділити рішенням облвиконкому про виплату вище згаданої компенсації» (ф.880, оп.12, спр. 2048); Рішення райвиконкому № 646 від 25.08.1969 р. «Про виявлення та відбір експонатів для Музею народної архітектури та побуту УРСР». (ф.880, оп.12, спр.773).

Окремі сторони досліджуваної проблеми допомагають з'ясувати матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Особливий інтерес для вивчення різних сторін територіальної організації скансену мають постанови й положення Ради Міністрів УРСР про порядок відведення земель для державних, громадських та інших потреб. У зв'язку з тим, що земля для переяславського скансену виділялися із сільськогосподарських угідь, то це питання перебувало в полі зору Ради Міністрів СРСР.

Значну фактологічну цінність мають документи особистого архіву М.І. Жама. Їх аналіз заслуговує на окреме висвітлення, нині назвемо кілька з них: 1) Проект плану роботи етнографічного відділу Переяслав-Хмельницького державного історичного музею на 1863 р., 1864 р. (Фрагмент), автор М.І. Жам; 2) Ескіз афіші етнографічного відділу (1963 р.) (Фрагмент); 4) Наказ по Міністерству виробництва і заготівель сільськогосподарських продуктів УРСР № 266 від 2 квітня 1963 р. «Про передачу гамазея з радгоспу ім. Черняхівського Київської обл. Переяслав-Хмельницькому державному

історичному музею»; 4) «Проект етнопарку-музею України просто неба в м. Переяславі-Хмельницькому та його околицях Київської області» (автор Є.Ф. Іщенко, 1966 р.) та ін.

Під час наукового пошуку автором було опрацьовано і введено в науковий обіг офіційну переписку та приватне листування М.І. Сікорського, М.І. Жама, Є.Ф. Іщенка, З.С. Гудченко, К.Г. Гуслистого, А.П. Савчука, майстрів народної творчості А.Г. Штепи, Г.Т. Собачко-Шостак та ін. Епістолярна спадщина висвітлює багато цінних і маловідомих аспектів історії скансену і внеску окремих особистостей в його становлення й розвиток на ранньому етапі. До особливо цінних листів відноситься листи Іщенка до М.І. Сікорського та М.І. Жама, в яких він формулює власне концептуальне бачення структури та експозиційного наповнення першого вітчизняного скансену.

Задоволення інформаційних потреб значно зростає через залучення матеріали Інтернет сайтів: «Прадівська слава: база даних українських пам'яток і визначних місць» (URL: www.pslava.info), «Дерев'яні храми України» (URL: <http://www.derev.org.ua/mlnyu>), «Відлуння віків: український пам'яткоохоронний інтернет-ресурс» (URL: ramjatky.org.ua), офіційного сайту НІЕЗ «Переяслав» (URL: www.niez-preyaslav.com.ua). Зазначені сайти містять різночасові світлини із зображенням пам'яток скансену.

В якості додаткових джерел інформації виступають пам'ятки народної архітектури та етнографічні колекції НІЕЗ «Переяслав». Джерелом для вивчення зовнішнього вигляду музейних пам'яток, фрагментів експозицій є також світлини, твори образотворчого мистецтва: картини, малюнки, ескізи тощо. Особливо ті з них, що виконані з натури та не містять ознак стилізації.

Заслуговують на увагу світлини професійних фотографів В. Воловика, І. Козія, В. Набока, Г. Сокола, С. Крячка, М. Жарких та ін. Викликають інтерес світлини, зроблені під час обстеження пам'яток на місцях свого первинного розташування напередодні переміщення їх на територію

скансену. Цікавими та змістовними можна назвати образотворчі роботи студентів вищих навчальних закладів, створені під час пленерів. У цих роботах зафіксовано стан пам'яток на момент проведення практики, завдяки чому визначено ступінь їхньої достовірності.

Кожна із вище зазначених груп джерел має свої особливості, різний ступінь повноти, достовірності, об'єктивності інформації, потребує своєрідних методів та прийомів джерелознавчої критики, наукового пізнання. Водночас, тільки комплексний підхід до вивчення усіх груп джерел дає можливість максимально об'єктивно і правдиво відтворити процес становлення й розвитку Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини.

Висновки. Отже, джерельна база дослідження цілком репрезентативна для дослідження історії становлення та розвитку Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини і складається із кількох типів документальних матеріалів, які можна умовно поділити на дві групи: неопубліковані архівні документи та опубліковані матеріали. До аналізу залучена сукупність джерел різного походження та характеру: архівні документи, рекламні видання, довідкова література, монографії, кандидатські та докторські дисертації, навчальні посібники, картографічні матеріали, статті наукових конференцій, фахових журналів, періодика, публікації веб-сайтів, музейна фондова й архівна документація, технічні креслення, світлини, твори образотворчого мистецтва, спогади. Аналіз джерел свідчить, що їх кількість і різноманітність є достатньою для об'єктивного та всебічного вивчення теми дослідження й попри деякі прогалини може бути документальною основою для досягнення мети дослідження та виконання конкретних дослідницьких завдань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня

народження М.І. Сікорського]. НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О.М. Жам; збір. маеріал. Н.Г. Ткаченко. Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. 504 с.

2. Моє життя – мої музеї...: [зб. матеріал. до 90-річчя від дня народження Героя України М.І. Сікорського] / [упоряд. та комент.: О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко; вступ. ст. Л. Новохатько]. 2-ге вид., перероб. і доп. Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. 258 с.

REFERENCES

1. Mykhailo Ivanovych Sikorskyi: tvorets istorii y khranytel chasu [Mikhail Ivanovich Sikorsky: creator of history and guardian of time]: [kolekt. monohrafiia, prysviach. 90-richchiu z dnia narodzhennia M.I. Sikorskoho]. NIEZ «Pereiaslav»; uporiad. O.M. Zham; zbir. maerial. N.H. Tkachenko. Pereiaslav-Khmelnyskyi: SKD, 2013. 504 [in Ukrainian].

2. Moie zhyttia – moi muzei... [My life is my museums]: [zb. material. do 90-richchia vid dnia narodzhennia Heroia Ukrainy M.I. Sikorckoho] / [uporiad. ta koment.: O. Horbovyi, T. Nahaiko; red. T. Nahaiko; vstup. st. L.Novokhatko]. 2-he vyd., pererob. i dop. Pereiaslav-Khmelnyskyi: FOP O.M. Lukashevych, 2013. 258 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті визначено й охарактеризовано основні групи джерел, у яких висвітлюються питання становлення й розвитку Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянищини у 60-80-их рр. ХХ ст. З'ясовано, що джерельна база окресленої теми цілком репрезентативна, кількість і різноманітність існуючих джерел є достатньою для об'єктивного та всебічного вивчення теми. Її основою є сукупність різноманітних за характером, походженням, видовими ознаками, формою та змістом матеріалів, які можна умовно поділити на дві групи: неопубліковані документи та опубліковані матеріали. Визначено науковий

потенціал різних груп джерел. Високу цінність та вагомий потенціал у вивченні теми мають матеріали державних і приватних архівів. Розширює уявлення про історію становлення скансену газетна періодика. Інтернет ресурси також стають у нагоді при вивченні теми. Окрему групу документів складає діловодна документація музею (книги наказів, протоколи засідань Вченої, науково-методичної ради, фондово-закупівельної комісії, акти закупки музейних предметів, акти обстеження пам'яток). Важливе місце серед зображальних джерел займають фото, карти й плани музею, технічні креслення пам'яток. Змістовною групою джерел для вивчення обраної теми є пам'ятки народної архітектури та музейні предмети. Зауважено, що кожна з груп джерел має свої особливості, різний ступінь повноти, достовірності, об'єктивності інформації, потребує своєрідних методів та прийомів джерелознавчої критики, наукового пізнання. Наголошено, що дослідження історії становлення і розвитку Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці вимагає комплексного підходу, лише спільне застосування різних груп джерел, детальний і критичний їх розгляд може забезпечити об'єктивне і усестороннє висвітлення історії становлення першого вітчизняного скансену. Робиться спроба доповнити джерельну базу проблеми нововиявленими архівними документами й опублікованими дослідженнями.

Ключові слова: скансен, Переяслав, становлення, документ, джерело.

АНОТАЦІЯ

В статье определены и охарактеризованы основные группы источников, в которых освещаются вопросы становления и развития Музея народной архитектуры и быта Среднего Приднепровья в 60-80-х гг. XX в. Установлено, что ключевая база обозначенной темы вполне репрезентативна, количество и разнообразие существующих источников

является достаточным для объективного и всестороннего изучения темы. Ее основой является совокупность различных по характеру, происхождению, типологическим признакам, форме и содержанию материалов, которые можно условно разделить на две группы: неопубликованные документы и опубликованные материалы. Определены научный потенциал различных групп источников. Высокую ценность и значительный потенциал в изучении темы имеют материалы государственных и частных архивов. Расширяет представление об истории становления скансена газетная периодика. Интернет ресурсы также пригодятся при изучении темы. Отдельную группу документов составляет делопроизводственная документация музея (книги приказов, протоколы заседаний Ученого, научно-методического совета, акты закупки музейных предметов, акты обследования памятников). Важное место среди изобразительных источников занимают фото, карты и планы музея, технические чертежи памятников. Содержательной группой источников для изучения выбранной темы является памятники народной архитектуры и музейные предметы. Замечено, что каждая из групп источников имеет свои особенности, разная степень полноты, достоверности, объективности информации, требует своеобразных методов и приемов источниковедческой критики, научного познания. Отмечено, что исследование истории становления и развития Музея народной архитектуры и быта Среднего Приднепровья требует комплексного подхода, только совместное применение различных групп источников, подробное и критическое их рассмотрение может обеспечить объективное и всестороннее освещение истории становления первого отечественного скансена. Делается попытка дополнить базу источников проблемы вновь открывшимся архивными документами и опубликованными исследованиями.

Ключевые слова: скансен, Переяслав, становление, документ, источник.